

УДК 378.01-057.87: 070.11:81'27]:327.88-048.66

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АРГУМЕНТАЦІЇ У СТУДЕНТІВ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДИСТСЬКОМУ ВПЛИВУ, МІФОЛОГІЗАЦІЇ ТА МОВНІЙ АГРЕСІЇ

Олена Тараненко

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
вул. Акад. Янгеля, 4, 324, Вінниця, Україна, e-mail: olena_tar@ukr.net*

У статті подано досвід, здобутий в міжнародному проекті «Агресія і аргументація: конфліктний дискурс і його мовне розв'язання», що ліг в основу навчального спецкурсу з формуванням необхідних компетентностей.

Ключові слова: медіакомпетентність, аргументація, міфологізація, пропаганда, мовна агресія.

Сучасна гібридна інформаційно-смілова війна актуалізувала питання медійної грамотності громадян загалом, а майбутніх журналістів – особливо. Важливість формування фахових медіакомпетентностей сьогодні зумовлена не тільки питаннями професійності, незаангажованості, відповідальності перед суспільством, які були актуальні в процесі підготовки медійників завжди, а й необхідністю вироблення нових навичок – вміння розпізнавати маніпуляції, опиратися власним упередженням і долати стереотипне мислення, враховувати наслідки журналістських матеріалів на конфліктні теми, вміння усвідомлювати небезпеку перетворення журналістики на пропаганду.

Цими чинниками зумовлена актуальність спеціальних курсів та тематичних блоків, які вводяться в навчальний процес бакалаврів спеціальності 061 «Журналістика» викладачами кафедри журналістики Донецького національного університету імені Василя Стуса. Окремий напрямок у такій діяльності складає досвід, набутий кафедрою в міжнародному науковому проекті «Агресія і аргументація: конфліктний дискурс і його мовне розв'язання» («Aggression und Argumentation: Konfliktdiskurse und ihre sprachliche Verhandlung»), який впроваджується спільно з Інститутом славістики Дрезденського технічного університету (Німеччина). Акцентованими вміннями в таких спецкурсах є саме навички раціональної логічної аргументації, які б запобігали мовній агресії та маніпуляціям.

Науковим підґрунтям експериментальних програм постала теорія професора Інституту славістики Дрезденського технічного університету Хольгера Куссе (Prof. Dr. Holger Kusse), представлена в його наукових працях та у відкритій лекції «Агресія і аргументація: агресивна аргументація», яку професор прочитав для студентів і викладачів ДонНУ імені Василя Стуса під час наукового воркшопу, організованого кафедрою журналістики у лютому 2017 року у Вінниці [4, 5, 6, 7].

Професор Х. Куссе пропонує розглядати аргументацію та агресію як протилежні, полюсні форми мовної поведінки, водночас зазначаючи їхню «переплетеність» («Verwebung»), взаємопроникнення. Лінія розмежування проходить по їхній структурованості: якщо агресія є деструктивною поведінкою різноманітної мотивації, то аргументація є певною структурою врегулювання розбіжностей («Argumentation is a special sort of disagreement-regulating» (Emerenetal). Найчастіше переростання аргументації в агресію спостерігається в зоні оцінок, у валюативних, аксіологічних конфліктах. Саме тут Х. Куссе пропонує розрізняти агресивні аргументи, аргументи на користь агресії (виправдання агресії, риторика війни) та аргументацію як агресію. Якщо перші два види є більш очевидними і легкими для розпізнання, то третій найчастіше постає як зона маніпуляцій, у свою чергу поділяючись на аргументи моральних зобов'язань (деонтичну модальність), метафізичні аргументи так званих найвищих цінностей та «дифузні повідомлення» (аргументація неоднозначної ілюктивної та аксіологічної спрямованості) [4, 5, 6, 7].

Предметом вивчення сучасного українського медіадискурсу під пропонованим кутом зору стає і аналіз агресивних аргументів у політичній риторичі, і номінації так званої «мови війни» в сучасній українській журналістиці [9, 10, 11], і аргументація як агресія, що в наших умовах найчастіше виражена як пропагандистський дискурс, маніпуляції емоціями та цінностями, прояви постправди, зміщення акцентів, переміщення інформації в інший контекст тощо. Ці аспекти представлені в спецкурсі «Конфліктний дискурс і види аргументації в медіа» для студентів випускового курсу бакалаврату.

Перша частина спецкурсу передбачає вивчення механізму пропагандистського впливу, небезпечності перетворення журналістики на пропаганду та поширених маніпуляцій в сучасних медіа. Окремий тематичний блок складає практична робота з номінаціями «мови війни», яка базується на результатах обробки лексики за допомогою програми корпусного аналізу AntConc 3.4.4, розробник Dr. Laurence Anthony (корпус створено в межах наукового міжнародного проекту «Агресія і аргументація: конфліктний дискурс та його мовне розв'язання»). Починаючи з невизначеності власне поняття російсько-української війни у вітчизняному медійному та науковому дискурсі («неоголошена війна», «антитерористична операція», «гібридна війна», «збройний конфлікт», «конфлікт на Сході України», «інформаційно-гуманітарна війна», «сміслова війна», «російсько-український конфлікт» тощо), нашарування понять накопичується, багато які з термінів визначення сторін конфлікту є предметом і наукових, і журналістських дискусій, які також аналізуються студентами в межах спецкурсу. Крім того, окремим завданням є контент-аналіз номінацій війни на різних інформаційних ресурсах (телевізійних та в інтернет-мережі), їхня динаміка та залежність тональності й емоційної забарвленості номінацій від власника медіа.

Спираючись на загальновизнане розуміння професійних та етичних стандартів журналістики, правила конфліктно-чутливої журналістики та закони комунікативної логіки, ми пропонуємо студентам спільне вироблення певного алгоритму пропаганди як протилежності до об'єктивного інформування. Узагальнюючи результати нашої роботи, можемо схематично представити такі основні ознаки пропаганди:

- 1) Спрямованість повідомлення на безальтернативність, відсутність вибору, пряме спонукання реципієнта до дії.

2) Цільова установка на зміни – ставлення, світогляду, цінностей, становища, статусу, оцінок реципієнта тощо.

3) Редукція смислів, зведення проблемних питань до так званих «простих відповідей».

4) Стереотипізація, використання упередженостей, культурних фільтрів.

5) Контрастність пропагандистських образів, що базується на міфологічній бінарності картини світу.

6) Підвищена емоційність повідомлень, пафосність, розрахунок на афективне споживання інформації.

Аналізуючи відверті та приховані пропагандистські меседжі на прикладах сучасного українського медіадискурсу, ми розвиваємо навички розпізнання так званої «мови плакату» і знаходимо основну вісь вітчизняного пропагандистського впливу, яку можна охарактеризувати як бінарність «зрада – перемога».

Другий тематичний блок спецкурсу включає навички запобігання упередженням з перенесенням на матеріали, створені журналістом. У цій частині вивчаються механізми реміфологізації як ефективного інструменту масовізації, емоційної псевдоаргументації, підмін тез та аргументів через міфологічні конструкти, створення та вкорінення стереотипів тощо.

Запит сучасної аудиторії до медіа в умовах війни є більш запитом на підтвердження власної картини світу з усталеними цінностями, ніж запитом на правду. Власне умови війни не аби як сприяють міфологізації, бо в цей час формується, перш за все, потрібність згуртування навколо провідної ідеї, а крім того – спрощене сприйняття єдиної правди, редукована картина світу за принципом розподілу «свої» – «чужі», актуалізація механізмів віри замість критичного аналізу, надзвичайна емоційність сприйняття подій, прояви масової афектації, ритуалізація перемог та поразок, створення пантеону героїв, героїзація «своїх» та демонізація ворогів, нові точки відліку космогонії та есхатології, ідеалізація «золотої доби миру» тощо. За умови підвищеної масовізації та емоційності колективна свідомість стає, з одного боку, дуже вразливою як об'єкт комунікативних маніпуляцій, зокрема і міфологічних, а, з іншого, такою, що опирається комунікативним впливом, законсервовано у міфах «своєї правди» і власної правоти, у межах своєї спільноти «комунікативної глухоти».

До міфологічного інструментарію, що ефективно використовується в медіа, ми відносимо:

1. Створення та культивування нових міфологем з метасмислами; ствердження другої, надбудованої семіотичної системи, в якій репрезентація змісту набуває головної ролі за умов утраченого первинного сенсу. При цьому ми, в основному, спираємось на теорію Ролана Барта та Жана Бодрійяра щодо семіотики «нових міфів», які постають вже не образами і навіть не символами реальних подій, а «спустошеними знаками», «алібі ідеї» (Р. Барт), «симулякрами», «точними копіями без оригіналу», «безреферентними знаками» (Ж. Бодрійяр) [1, 2].

2. Використання примітивної міфологічної бінарності «свій – чужий», яка дозволяє відчуженому індивіду підключитися до колективної сакральності, підвищити свій соціальний статус, відчути себе частиною інкорпорованої спільноти. Так, власне, реалізується основна функція міфу – встановлення віртуального світопорядку за

рахунок зняття реальних протиріч у конструюванні інших, примітивних бінарних опозицій, що роблять світ зручним та зрозумілим.

3. Використання міфологічної логіки бриколажу, за теорією Клода Леві-Строса, коли спустошеність смислу і можливість використання тих самих образів і смислів для різних, навіть, протилежних цілей досягається за рахунок того, що бажана мета та засоби її звершення змінюються місцями по колу, «міфологічна логіка досягає своєї мети немов би неумисно, окільними шляхами, за допомогою матеріалів, які не є для цього придатними» [8, с.164].

4. Інструменти сакралізації та десакралізації через героїзацію та демонізацію, створення символів і культів, ритуалізацію подій та процесів.

5. Беззаперечність міфологічної віри, яка прагне замінити собою довіру, що базується на критичному мисленні. Тут ми бачимо збіг кінцевої мети міфу і пропаганди, яка також прагне замінити концепти знання на комфортні концепти беззастережної сліпої віри. За слушним зауваженням Лариси Волошиної, пропаганда оперує не фактами і навіть не їх вільним трактуванням. На сьогодні це «в першу чергу, система вірувань, яка ретельно створювалася з однією метою: підпорядкувати вільних мислячих людей певним стереотипам, сформувані у них «правильний» світогляд, через який буде простіше здійснювати вплив. Пропаганда ведеться для того, щоб керувати масами, а не для того, щоб змусити їх повірити в якусь особливу правду. Брехня – тільки засіб. Мета ж – вплив на уми і поведінку» [3].

Аналіз міфологічних інструментів у їх маніпулятивному використанні дозволяє майбутнім журналістам не тільки проаналізувати причини «комунікативної глухоти» суспільства в конфліктній ситуації, але й провести певну самодіагностику, спробувати запобігти тому, щоб власні упередження ставали на заваді об'єктивному інформуванню аудиторії.

Третій блок підготовки в межах спецкурсу передбачає дослідження поширених форм мовної агресії в сучасному медійному та політичному дискурсі, а також отримання студентами навичок ведення фахової дискусії в аналітичних жанрах журналістики й у різноманітних видах публічних полемік. Під час навчання студенти виконують різноманітні вправи з побудови логічних доказів, з виявлення логічних помилок і маніпуляцій в структурі тез, аргументів і висновків, з виведення конклюдентів та модерування публічної дискусії. Окрему увагу ми приділяємо формуванню навички формулювання і дослідження квесцію, основного конфліктного питання, виявлення суті та природи конфлікту, вивчення інтересів і потреб, що його породили. Це є особливо важливим для журналіста як на підготовчому етапі, так і на етапі написання матеріалу з обов'язковим урахуванням його наслідків, суспільного резонансу.

Представлений в статті експериментальний навчальний курс апробовано в процесі підготовки студентів спеціальності «Журналістика» як спецкурс «Конфліктний дискурс і види аргументації в медіа», також його елементи представлені в окремих тематичних блоках дисциплін «Вступ до спеціальності», «Комунікативна логіка», «Аналітичні жанри журналістики», «Теорія масової комунікації». Окремі тренінгові методики пройшли апробацію під час проведення кафедрою журналістики ДонНУ імені Василя Стуса Міжнародної медіашколи в березні 2017 року за участі німецьких та українських студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика [пер. с фр.] / Ролан Барт. – М.: «Прогресс», «Универс», 1994 – 616 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция. / Жан Бодрийяр. / [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://lit.lib.ru/k/kachalow_a/simulacres_et_simulation.shtml
3. Волошина Л. Гібридна війна – війна цілей. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/48830/gibridna-vijna-vijna-cilej>
4. Kuße Holger, 2012. Kulturwissenschaftliche Linguistik. Eine Einführung. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht GmbH&Co. KG, 2012 – 320 p. (= UTB (3745)
5. Kuße Holger, TU Dresden, 2015. Language as value. In: Дискурс смысловой войны: агрессия и аргументация: сборник научных статей. / Под ред. Е.Тараненко. – Винница: ФОП Барановская, 2016, р. 39-51.
6. Kuße Holger, TUDresden, 2017. Diffuse Mitteilungen und andere totalitäre Sprechhandlungen. In: Wiener Slawistischer Almanach, 2017.
7. Kuße Holger, TU Dresden, 2017. Argument und Aggression – Mit Beispielen aus dem Ukraine Konflikt. In: Zeitschrift für Slavische Philologie. In Print.
8. Леви-Строс К. Структурная антропология / Клод Леви-Строс. ; Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.
9. Тараненко О.В. Міфологізовані маркери дегуманізації ворога в смисловій війні 2014 року. / О.В.Тараненко // Інформаційне суспільство: науковий журнал / голова редкол. В. В. Різун; голов. ред. В. Ф. Иванов; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2015. – Вип. 21. – С. 65-69.
10. Тараненко О. Номінація як фактор інформаційної війни / Олена Тараненко // Прикладні та фундаментальні аспекти дослідження в соціальних комунікаціях: збірник матеріалів і тез Всеукраїнської науково-практичної конференції / Відп. ред. Г.І. Марчук. – Івано-Франківськ, 2015 – Вип. I. – С. 225-232.
11. Тараненко О.В. Евфемізація в українському медіа-дискурсі періоду гібридної війни / О.В. Тараненко // Соціальні комунікації: теорія і практика: наук. журнал. [наук. і літ. ред. Г. Я. Холод; наук. ред. О. М. Холод]. – Т. 4. – К., 2017. – С. 19-27

FORMATION OF STUDENT'S ARGUMENTATION SKILLS AS A WAY OF COUNTERACTING PROPAGANDA INFLUENCE, MYTHOLOGIZATION AND LINGUISTIC AGGRESSION

Olena Taranenko

Vasyl Stus Donetsk National University (Vinnytsia), Department of Journalism

Academic Yangel Str. 4, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: olena_tar@ukr.net

The article analyzes the experience of experimental programs and training exercises made by teachers of the Department of Journalism of Vasyl Stus Donetsk National University in the international scientific project «Aggression and Argumentation: Conflict Discourse and it's Language Solution» («Aggression and Argumentation: Conflict Discipline and Ihre Sprachliche Verhandlung»), which is being implemented jointly with the Institute of Slavic Studies at Dresden Technical University (Germany).

We based it at the professional standards of journalism, the rules of conflict-sensitive journalism and the laws of communicative logic and we offer a special course, which includes three thematic blocks with the necessary media competencies.

The first part of the course involves studying the mechanism of propaganda influence, the danger of the journalism transformation into propaganda and studying the widespread manipulation in modern media.

The second part includes preventive abilities and skills of transferring it into materials created by students. In this thematic block students are studying the mechanisms of remitiologization as an effective instrument of massization, emotional pseudo-argumentation, substitution of theses and arguments through mythological constructs, creation and rooting of stereotypes, etc.

The third block contains the study of common forms of linguistic aggression in modern media and political discourse. Also, it contains information about the student's ability to conduct a professional discussion in the analytic genres of journalism and in various types of public controversy.

The experimental special course was tested in the educational process of student's studying at the specialty «Journalism», in different thematic blocks of disciplines «Introduction to the specialty», «Communicative logic», «Analytical genres of journalism», «The theory of mass communication». Also, it was tested during the International Media School which was organized by the Department of Journalism of Vasyl Stus Donetsk National University in March 2017.

Key words: mediacompetence, argumentation, mythologization, propaganda, language aggression.